

700 ANYS DEL CASTELL DEL MONTGRÍ: RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA DE 1994

XAVIER ROCAS i GUTIÉRREZ - ANTONI ROVIRAS i PADRÓS

INTRODUCCIÓ

El castell del Montgrí es troba situat al massís del mateix nom a 301 metres d'alçada sobre el nivell del mar. La seva situació dominant li confereix un caràcter estratègic i el converteix en un punt de guaita extraordinari de la comarca.

L'any 1994 es va commemorar el 700 aniversari de l'inici de la construcció del castell. Per aquest motiu, «els pobles del Montgrí» varen preparar un gran nombre d'actes festius per celebrar l'efemèride. El Museu del Montgrí i del Baix Ter es va sumar a aquesta celebració i va programar una sèrie de treballs de camp al castell.

Durant els mesos de febrer i març de 1994 es van realitzar els primers treballs, que van consistir a localitzar i situar planimètricament les marques deixades pels treballs d'extracció de pedra dels voltants del castell. El seu estudi sistemàtic ha permès delimitar les pedreres principals i la manera com va tenir lloc la construcció de l'edifici.

A la primera quinzena de juliol es va dur a terme una segona campanya, aquest cop a l'interior mateix de la fortalesa. Malgrat que els treballs s'han limitat a una neteja superficial i planimetria, aquesta intervenció ha permès redescobrir un seguit d'estructures d'habitació i recuperar un conjunt de materials arqueològics, principalment dels segles XIV i XV. Sembla clar que tant les estructures com els materials tenen una relació directa i

confirmen una ocupació del lloc en època posterior a la de la construcció de la fortalesa, ocupació que es constata també en la documentació.

Les troballes realitzades permeten suggerir dues fases diferents en la història del castell del Montgrí: una **fase de construcció**, ben coneguda i que s'ha situat entre els anys 1294 i 1301; i una **d'ocupació**, que començaria l'any 1297 amb la primera notícia d'una petita guàrdia al castell, i s'allargaria, si fem cas dels materials arqueològics descoberts, fins al darrer terç del segle XV.

FASE DE CONSTRUCCIÓ (1294-1301)

La construcció de la fortalesa s'ha d'emmarcar en la política de centralització de la Corona catalano-aragonesa que pretenia, en aquells moments, acabar amb l'autonomia dels comtats encara independents. El castell del Montgrí, per la seva situació estratègica, dominava visualment els terrenys del comte d'Empúries i esdevenia un ull constant del monarca i un recordatori del seu poder.

La documentació conservada permet ubicar la fase de construcció del castell des del 1294 al 1301 (Pella i Forgas, 1883, p. 512). L'inici de les obres caldria situar-lo a partir del dia 28 de maig de l'any 1294, segons es desprèn d'un document on el rei Jaume II encarrega a Bernat de Llabià, procurador de la vila reial de Torroella, que tingui cura de la direcció i execució de les obres d'un castell (Pella i Forgas, 1883, p. 512).

Les obres del castell encara s'estarien desenvolupant durant l'any 1298, tal com ho proven dos documents dels dies 18 d'abril i 19 de juliol d'aquell any, on apareix Bernat de Llabià com a «obrer» de les obres del castell.⁽¹⁾

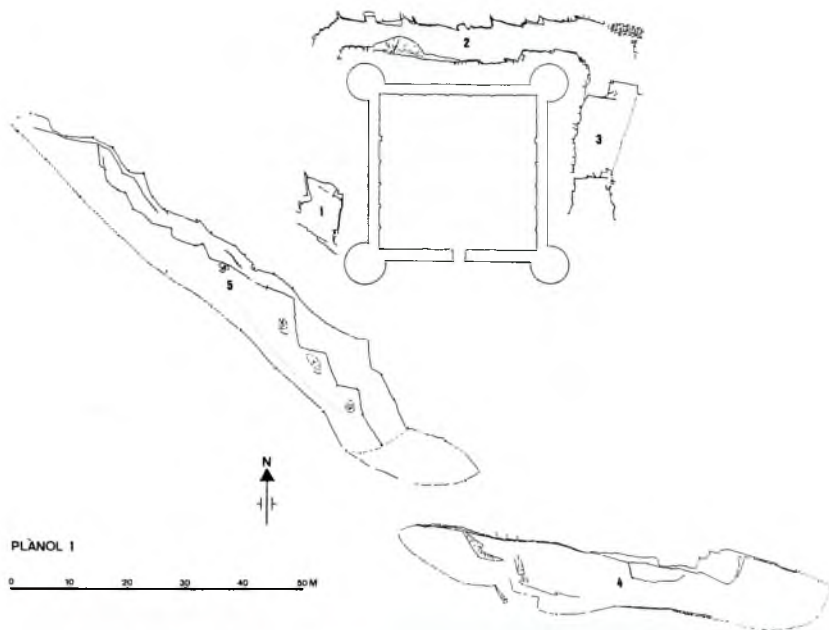
A partir d'aquesta data no tenim més referències directes on s'esmenti la construcció, tot i que d'altres documents ens permeten precisar la data de finalització d'aquesta. Així, quan el 8 de juliol de 1301 el rei Jaume II encarrega al cavaller Dalmau de Castellnou que es faci càrrec de la «**guàrdia**» i de la «**custòdia**» del castell del Montgrí, Dalmau ja no apareix com a «obrer» de les obres (Pella, 1883, p. 512). En aquest moment és força probable que els treballs ja haguessin acabat.

ELEMENTS I ESTRUCTURES D'AQUESTA FASE

1) LES PEDRERES (Plànol 1)

S'han identificat cinc pedreres amb un total de 80 marques d'extracció i amb evidències d'altres activitats de treball: talla de blocs, abocadors

(1) AHG: Torroella núm 16v; AHG: Torroella núm. 137 v.

Plànol 1. Planta general del castell del Montgrí, amb la situació de les diferents pedreres (dibuix i dades de camp Josep Pascual).

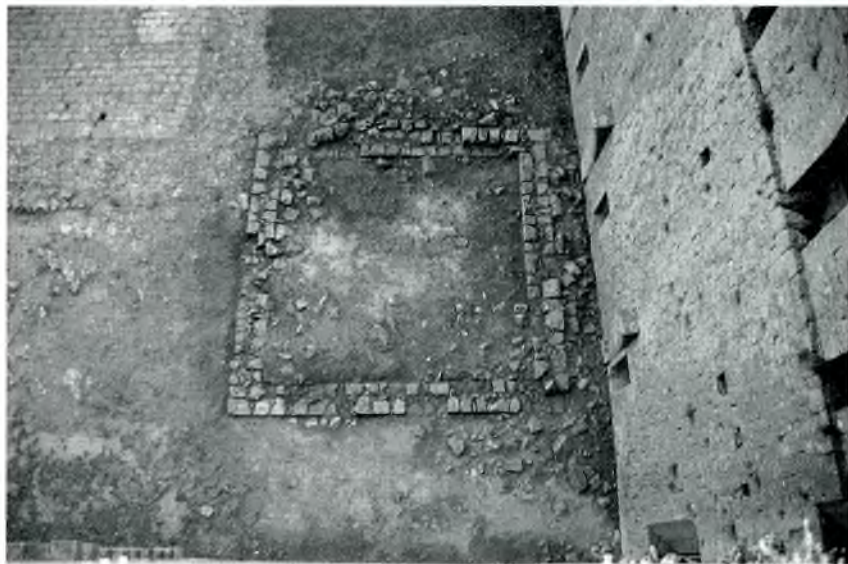

Foto 1. Vista general de l'àmbit 1.

d'esclats... Tipològicament s'han diferenciat dos tipus de marques: aquelles que són l'empremta de roques ja extretes i aquelles que són preparatòries per a l'extracció.

Hem distingit dos tipus de pedreres. Les números 1, 2 i 3, segueixen paral·lelament les façanes oest, nord i est del castell i presenten una línia d'extracció bàsicament horitzontal. La situació d'aquestes pedreres no és ni molt menys fortuïta. En la seva elecció es varen tenir en compte dos propòsits: d'una banda, l'obtenció de carreus i, de l'altra, l'aprofitament de la pedrera com a fossat defensiu un cop acabada l'obra.

Les pedreres números 4 i 5 es troben més allunyades de l'edifici i mostren una línia d'extracció més vertical que horitzontal. A partir de les marques sabem que la línia d'avanç de totes dues és sempre cap el nord i és possible que, en cas d'haver-se conclòs la seva extracció, haguessin enllaçat; un enllaç que hauria tingut una funció defensiva dificultant l'accés a la porta d'entrada del castell.

Un seguit de prospeccions pels voltants del castell han servit per documentar un forn de calç utilitzat per a la construcció.

2) EL CASTELL

El castell, construït amb grans carreus de pedra calcària, es disposa en planta conformant un quadrat amb quatre torres cilíndriques angulars; l'estructura de les quatre façanes és idèntica, i és la principal la que s'orienta al sud. És en aquesta on trobem la portalada, d'arc de mig punt, damunt la qual es disposa, defensant-la, un matacà. En aquesta mateixa façana, hi ha també una finestra geminada d'arcs de punt rodó que es repeteix en el mur de llevant i en el de ponent (en aquest cas dues); els seus capitells són decorats amb caps humans i motius vegetals (Badia, 1994, pp. 37-40). Elements defensius dels murs són

Foto 2. Vista general àmbit 2.

els merlets rectangulars acabats en prisma, que els coronen, les espitlleres (disposades en tres nivells en tota la construcció), i els matacans a la part alta i al centre en tots els murs, així com vora les torres angulars a les parets de llevant i ponent.

L'interior de la fortalesa conserva suficients vestigis com per poder donar-nos una idea exacta de com hauria estat un cop acabada l'obra. Així, el paviment quadrat del centre marca l'espai destinat al pati central; al seu voltant es disposarien les diferents estances, les quals ens vénen perfectament dibuixades per les arrencades de les voltes, així com l'inici dels diferents arcs, que sobresurten de la vertical de les parets. Seguint aquestes restes, l'estructura interior del castell un cop acabada seria de quatre naus amb volta de canó. Sota el pati central es conserva una gran cisterna, vital per poder recollir i emmagatzemar les aigües plujanes a l'interior mateix de la fortalesa. (Monreal, Riquer, 1955, p.97)

3) LA CISTERNA EXTERIOR

A un centenar de metres al nord del castell s'hi troba un sistema

complex de captació d'aigües plujanes format per uns murs de recollida i conducció d'aigua, dos dipòsits de decantació i una gran cisterna rectangular. Aquest sistema es troba situat en un punt estratègic que permet aplegar l'aigua plujana de tot el vessant nord.

La cisterna és excavada a la roca i està folrada amb carreus regulars lligats amb morter, de característiques semblants al del castell.

En un dels angles interiors de la cisterna, s'hi observa una escala que serviria d'accés al fons del dipòsit. A la façana nord, la paret hi presenta els carreus col.locats d'una manera esgraonada que indica els diferents nivells de mesura d'aigua emmagatzemada.

Foto 3. Vista general àmbit 3.

mada. El fons de la cisterna té un pendent que permet l'acumulació de brutícia al fons.

FASE D'OCUPACIÓ (1297- fi del segle XV)

El 19 de febrer de 1297, el rei Jaume II encarrega al seu procurador a la vila de Torroella, Bernat de Llabià, la custòdia del castell del Montgrí amb l'obligació de tenir-hi 10 homes d'armes, una bèstia de càrrega i 2 mastins (Bofarull, 1890, p. 168)

Aquest document palesa d'una banda la relació entre el càrrec de procurador i de custòdia del castell, i de l'altra, que la custòdia implica el manteniment de la guarda. Documents posteriors confirmen aquesta relació: el 1301 el cavaller Dalmau de Castellnou es fa càrrec de la guarda i custòdia del castell (Pella, p. 512-13), càrrec que continuarà probablement el seu fill des de l'any 1312 al 1327. (Pelai Negre, 1980).

De l'any 1315 es conserva un document de gran interès on s'esmenta la figura del guaita i el sou que percebia per les tasques de vigilància des del castell (Català i Roca, 1991, p. 782).

Des de l'any 1327 al 1467, la família Llabià es fa càrrec de la guarda i custòdia del castell (Pelai Negre, 1980; Batlle, 1977). L'any 1327, el fill de Dalmau de Castellnou traspassa el càrrec a Pere de Llabià, fill de Bernat de Llabià. És aleshores quan el rei autoritza als Llabià a transmetre la guarda i custòdia del castell als seus hereus.

L'any 1462, en plena guerra civil catalana, el castell encara complia una funció estratègica destacada. Aquest any, les forces del rei ocuparen el castell (Català Roca, 1991, p. 789, nota 86). L'any 1467, el rei Joan II cedeix la custòdia del castell a Joan Gombau i s'acaba la tinença dels Llabià en la guàrdia del castell (Castells, 1970)

La darrera notícia coneguda és del maig de 1472, quan el rei encomana la custòdia de Torroella i els seus castells a Pere Rocabertí (Castells, 1970).

LES DADES ARQUEOLÒGIQUES

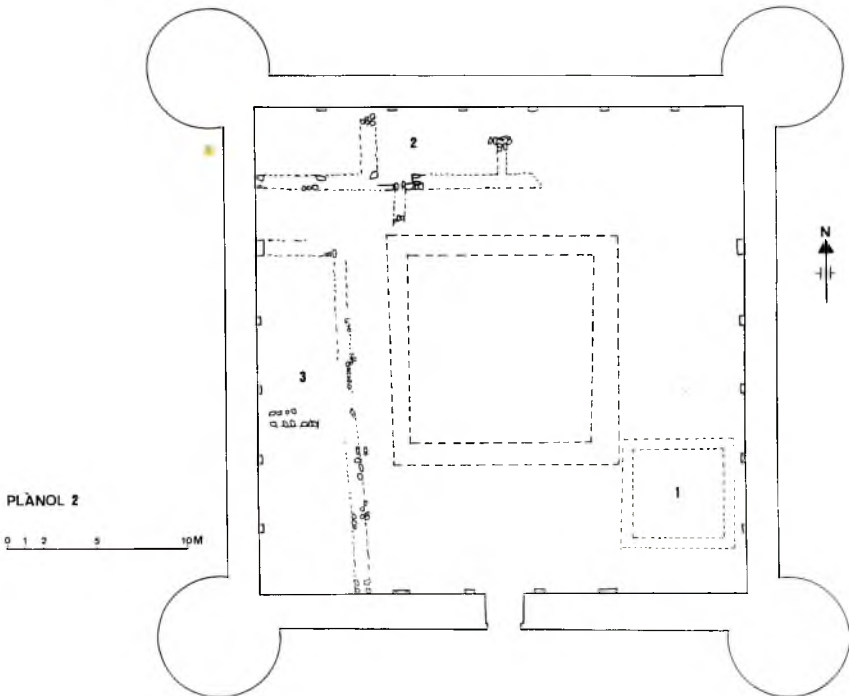
La guàrdia del castell, que es constata en la documentació, havia de deixar forçosament una evidència arqueològica. La neteja superficial de l'estiu de 1994 ha permès redescobrir un seguit de murs que semblen confirmar aquesta ocupació.

L'any 1955, Lluís Monreal i Martí de Riquer esmenten un seguit de murs a l'interior del pati amb una disposició diferent a les estructures principals i que els porten a pensar que es tractaria de construccions provisionals per a l'allotjament de la tropa mentre es duia a terme la construcció del recinte principal (Monreal; Riquer, 1955, p.96).

L'actuació de juliol de 1994 va consistir en la neteja de l'interior de la fortalesa al voltant del pati enlosat central, a la recerca de retrobar totes aquelles estructures observades ja per Monreal i Riquer. El resultat d'aquests treballs ha confirmat la seva existència i ha permès comprovar que es tracta d'edificacions diferents a les projectades inicialment. La intervenció superficial realitzada, però, no ens permet aclarir ni la seva funcionalitat ni tampoc afinar en la datació de la seva construcció. Tanmateix, la ceràmica superficial trobada durant la intervenció ens permet fer-nos una idea general de la duració d'aquesta ocupació.

LES ESTRUCTURES DESCOBERTES (Plànol 2)

Hem distingit tres espais diferenciats amb unes característiques similars entre ells. Els murs tenen un parament de pedres sense escairar lligades en sec, amb una amplada d'uns 55/60 cm, molt més prims que els murs de la primera fase. A l'exterior del castell, paral·lelament a la façana sud, hi ha un altre mur d'ídntiques característiques, aixecat per reforçar la defensa de la porta d'accés del castell.

Plànol 2. Recinte principal del castell, amb indicació de les estructures redescobertes durant la intervenció de 1994 (dibuix i dades del camp Josep Pascual).

Ben poca cosa podem dir dels diferents àmbits descoberts, atesa la superficialitat de la intervenció. Sí que sembla clara, però, la presència de tres espais diferenciats; el primer, situat a l'angle sud-est de la fortalesa, és de planta quadrada i sembla estar aïllat de les altres estructures de la mateixa fase II. Hom hi observa un enderroc al seu voltant (foto 1).

Un altre àmbit es localitza paral·lel al mur de tramuntana. Hi distingim un seguit de murs transversals que semblen delimitar diferents habitacions tant per la banda interior com per l'exterior. Una possible llinda donaria accés des de l'exterior a una de les habitacions. Aquest fet sembla apuntar que els murs es conserven al nivell de paviment (foto 2).

El darrer àmbit va paral·lel al mur de ponent. Igual que a l'àmbit anterior, s'hi distingeix algun mur transversal que el separa en diferents habitacions (foto 3).

LA CERÀMICA

Juntament amb la descoberta de les estructures, la neteja ha permès recollir un seguit de material arqueològic superficial, majoritàriament ceràmica. Bona part d'aquest material és dels segles XIV i XV: ceràmiques en verd-manganès, blaus catalans i valencians i ceràmica de reflexos metàl·lics.

La troballa d'aquest material permet confirmar el que ja es constata en la documentació, i ens porta a pensar que aquestes estructures ara descobertes estan en relació amb aquesta ocupació.

CONCLUSIONS

L'estudi iniciat al principi de l'any 1994 va permetre situar les pedreres principals i aclarir el procés d'extracció de la pedra emprada en la construcció de la fortalesa (Margall, Mundet, Roviras, 1994).

A l'estiu de 1994 es procedí a netejar superficialment l'interior del castell, i es van redescobrir unes estructures que juntament amb la ceràmica recollida confirmen l'ocupació del lloc durant els segles XIV i XV; unes restes materials que encaixen perfectament amb les dades aportades per la documentació.

BIBLIOGRAFIA

- PELLA I FORGAS, J. (1883) *Historia del Ampurdán*, Barcelona, Tasso i Serra.
 BADIA I HOMS, J. (1994) Els capitells del castell del Montgrí, *Llibre de la Festa Major*, Torroella de Montgrí.
 NEGRE I PASTELL, P. (1980) Llinatges torroellencs. La casa Llabià *Llibre de la Festa Major*, Torroella de Montgrí.

- CATALÀ I ROCA, P. (1991) *Els castells catalans, volum II*, Barcelona, Rafael Dalmau.
- BATLLE I LLORET, F. (1977) Un monument en perill: el castell del Montgrí, *Bulletí del casal del Montgrí*, núm. 6.
- CASTELLS, P. (1970) El castillo del Montgrí, *Llibre de la Festa Major*, Torroella de Montgrí.
- MARGALL, J; MUNDET, C; ROVIRAS, A. (1994) Un estudi sobre la construcció del castell del Montgrí, *Llibre de la Festa Major*, Torroella de Montgrí.
- MONREAL, LI; DE RIQUER, M. (1955) *Els castells medievals de Catalunya*, Falcon, Barcelona.
- BOFARULL, F. (1890) El castillo de Santa Catalina, *Revista de Gerona*, XIV.